

LOKALNI EKOLOŠKI POKRET

u saradnji sa

Katedrom za životnu sredinu
Geografskog Fakulteta - Univerziteta u Beogradu,

organizuju

prvu ekološku konferenciju
sa međunarodnim učešćem

SMEDEREVO EKOLOŠKI GRAD

Zbornik radova

Urednici:
Dr Miroљjub Milinčić
Dr Miško Milanović
Msr Miljan Ilić

Smederevo, decembar 2015.

LOKALNI EKOLOŠKI POKRET

Izdavač:

Lokalni ekološki pokret
uz podršku

Katedre za životnu sredinu Geografskog fakulteta - Univerziteta u Beogradu

Za izdavača:

Msr Miljan ilić

Urednici:

Dr Miroljub Milinčić

Dr Miško Milanović

Msr Miljan Ilić

Tehnički urednik:

Msr Žarko Vranjanac

Priprema i dizajn korica:

Msr Boris Jeknić

Štampa:

„MKOPS” - Niš

Tiraž:

50 primeraka

Smederevo, decembar 2015.

Napomena: Referati su štampani u obliku autorskih originala te Organizacioni i Uređivački odbor ne preuzimaju odgovornost za tehnički i stručni sadržaj.

PROGRAMSKI ODBOR SKUPA

POČASNI ODBOR SKUPA:

Miša Ivković, dipl.biolog – Član Gradskog veća (resor prosvete i obrazovanja)
Zoran Mišeljić, dipl.građ.inž. – Član Gradskog veća (resor urbanizma i zaštite životne sredine)
Marija Živić, dipl.inž.polj. – Član Gradskog veća (resor poljoprivrede i ruralnog razvoja)
Mr Nenad Krčum, dipl.pr.planer – Direktor direkcije za izgradnju urbanizam i građevinsko zemljište.
Goran Zbiljić, dipl.inž.tehn. – Republički inpektor za zaštitu životne sredine, Podunavski okrug
Aleksandar Mrdaković, dipl.inž.tehn. – Ekološki inspektor, Gradska uprava Smederevo
Mr Borivoje Janošević, dipl.inž.tehn.nauka – Direktor regionalnog centara za profesionalni razvoj zaposlenih u prosveti

NAUČNI ODBOR SKUPA:

Dr Vidojko Jović, Univerzitet u Beogradu – Rudarsko-geološki fakultet, akademik
Dr Miško Milanović, Univerzitet u Beogradu – Geografski fakultet
Dr Miroljub Milinčić, Univerzitet u Beogradu – Geografski fakultet
Dr Vladimir Pavićević, Univerzitet u Beogradu – Tehnološko-metalurški fakultet
Dr Gordana Dražić, Univerzitet Singidunum – Fakultet za primenjenu ekologiju „Futura”
Dr Radoje Pantović, Univerzitet u Beogradu – Tehnički fakultet u Boru

ORGANIZACIONI ODBOR SKUPA:

Msr Miljan Ilić, dipl. geograf zaštite životne sredine, Lokalni ekološki pokret – predsednik
Msr Žarko Vranjanac, Univerzitet u Nišu, Fakultet zaštite na radu
Dejan Maksimović, Ekološki centar Stanište Vršac
Stefan Šipka, Centar za evropske politike
Mr Zoran Radosavljević, predsednik APPS, Ministarstvo građevinarstva, saobraćaja i infrastrukture
Miroslav Marić, Institut za puteve a.d. Beograd – APPS
Dušan Janković, Lokalni ekološki pokret, predsednik nadzornog odbora
Dušan Trajković, Doktor veterinarske medicine, Lokalni ekološki pokret
Mr Violeta Stanimirović, dipl. geograf, Lokalni ekološki pokret
Msr Uroš Dimitrijević, dipl.inženjer zaštite životne sredine, Lokalni ekološki pokret
Dragana Jovanović, dipl. geograf, Lokalni ekološki pokret
Aleksandar Marković, pravnik – proizvodnja glistenjaka, Lokalni ekološki pokret
Marko Milićević, Lokalni ekološki pokret
Mr Zoran Đurić, dipl. ekonomista - Lokalni ekološki pokret
Msr Boris Jeknić, dipl. primenjeni umetnik, Univerzitet u Beogradu – Fakultet primenjenih umetnosti
Bojana Mirković, dipl. geograf zaštite životne sredine, Lokalni ekološki pokret
Marija Marković, dipl. ekonomista, Lokalni ekološki pokret

PRIMENA INDIKATORA ODRŽIVOG TURIZMA NA PROSTORU TURISTIČKOG CENTRA SOKOBANJA

Jasna Stojanović¹, Stefan Denda²

¹Geografski institut „Jovan Cvijić“ SANU, Beograd, Srbija, e-mail: j.stojanovic@gi.sanu.ac.rs

²Geografski institut „Jovan Cvijić“ SANU, Beograd, Srbija, e-mail: s.denda@gi.sanu.ac.rs

Apstrakt: Još od 1992. godine i Konferencije Ujedinjenih nacija o životnoj sredini i razvoju raste svest o održivosti u različitim oblastima društvenog života. Jedna od njih je i turizam. Konkretno, održivi turizam čini osnovu savremenog turističkog privređivanja. Tokom vremena za potrebe utvrđivanja uticaja turizma u različitim destinacijama plasirano je nekoliko modela (načina) vrednovanja. U ovom radu je primenjen set komparativnih indikatora održivog turizma EU (ekonomski, zadovoljstvo turista, kulturni, socijalni i indikatori stanja životne sredine) na prostoru turističkog centra Sokobanja. Rezultati sezoničnosti prometa, odnosa noćenja i smeštajnih kapaciteta, kapaciteta i broja lokalnog stanovništva, intenziteta turizma, ponovljenih poseta, učešća turizma u lokalnom društvenom proizvodu, dolazaka prema vrstama transporta, načina korišćenja zemljišta i značaja turističkih agencija svrstani su u tri zone. Reč je o crvenoj, žutoj i zelenoj zoni koje su izdvojene na osnovu stanja razvoja turizma u Sokobanji. Dobijeni podaci su sublimirani u okviru tabelarnog prikaza gde je ukazano na održivost turizma ovog područja i mogućnosti njegovog unapređenja.

Ključne reči: Sokobanja, indikatori, održivi razvoj, turizam

HE APPLICATION OF INDICATORS OF SUSTAINABLE TOURISM IN THE AREA OF TOURIST CENTER SOKOBANJA

Abstract: Since 1992, and United Nations Conference on Environment & Development, there's a growing awareness of sustainability in different fields of social life. One of them is tourism. Specifically, sustainable tourism forms the basis of modern tourism business. During the time for the purposes of determining the impact of tourism, in different destinations were placed several models (ways) of evaluation. In this paper we apply a set of EU comparative indicators of sustainable tourism (economic, tourist satisfaction, cultural, social and environmental status indicators) in the area of tourist center Sokobanja. Results of seasonal character of change, the ratio between the number of overnight stays and accommodation capacities, the ratio between capacities and the number of local population, tourism intensity, repeat visits, the share of tourism in the local national product, arrivals by means of transport, the way of land use and importance of tour agencies are grouped into three zones. It is about red, yellow and green zone which are allocated on the basis of development of tourism in Sokobanja. The obtained data are sublimated within the tabular presentation where is indicated on the sustainability of tourism of this area and the possibilities for its improvement.

Keywords: Sokobanja, indicators, sustainable development, tourism

UVOD

U današnje doba sve više se govori o konceptu održivog razvoja i njegovoj primeni u različitim oblastima društvenog života. Ipak, nije reč o novom terminu. Naime, savremeni koncept održivog razvoja pojavio se početkom 90-ih godina XX veka, kao odgovor na rešavanje opšteg problema narušene ravnoteže između stalnog i nekontrolisanog privrednog rasta i očuvanja životne sredine

čovjeka i celokupnog ljudskog društva [16]. Izraz „održivi razvoj“ prvi put je publikovan 1987. godine u dokumentu pod nazivom „Naša zajednička budućnost“ koji je izradila Svetska komisija za životnu sredinu i razvoj Ujedinjenih nacija (tzv. „Brantland komisija“). Status paradigme koncept je stekao na Konferenciji UN o životnoj sredini i razvoju u Rio de Žaneiru 1992. godine kada je usvojena „Agenda 21“ (Rio agenda) koja predstavlja plan aktivnosti za XXI vek. Generalno posmatrano, *održivi razvoj* „podrazumeva uravnoteženi ekonomski, socijalni i kulturni razvoj bez ugrožavanja životne sredine, čime će se i budućim generacijama omogućiti da se razvijaju na istom ili višem nivou kao i sadašnje generacije“ [9].

ODRŽIVI TURIZAM – POJAM I INDIKATORI

Turizam kao jedna od najbrže rastućih delatnosti, kako u kvantitativnom (broj turista, prihodi) i kvalitativnom pogledu (izmena fizionomije prostora) suočava sa mnogobrojnim problemima. Za razliku od 70-ih godina XX veka kada se turistička privreda zasnivala na proizvodnji i prodaji standardizovanih rekreativnih usluga i fiksnih cena namenjenih masovnoj klijenteli, održivi turizam donosi promene. U savremenim oblicima turističkog privređivanja (tematski, specifični, selektivni oblici turizma) akcenat se stavlja na aktivnosti vođene specifičnim interesovanjima pojedinaca i grupa [8]. Upravo, pojavni oblici tematskog turizma počivaju na održivosti. Na osnovu toga Svetska turistička organizacija (UNWTO) i Svetski savet za putovanja i turizam (WTTC) definišu *održivi turizam* „kao delatnost kojom se uvažavaju i zadovoljavaju potrebe turista (tražnje) i turističkih područja (ponude), a da se ne narušava mogućnost da se isti ciljevi ostvaruju i u budućem periodu“ [5]. Tako proklamovani ciljevi održivog turizma „razrađeni“ su u okviru „Agende 21 za turističku privredu“ (1996), „Povelje o održivom turizmu“ (1995), „Opšteg etičkog kodeksa o turizmu“ (1999) i „Agende za održivi i kompetitivni evropski turizam“ (2007) [14].

Ne postoji opšte prihvaćena formula za ostvarivanje koncepta održivosti, već preporuke različitih struka na osnovu čijih mišljenja se diferenciraju određeni indikatori. *Indikatori* (promenljive veličine) spadaju u sredstva kojima se vrednuju određene informacije, čime se lakše uočavaju trendovi razvoja određenog fenomena (npr. turizma) i predupređuju nepredviđeni negativni efekti preduzimanjem prikladnih aktivnosti. Kod evaluacije indikatora veliki značaj imaju *referentne tačke* (benchmarks) i *granične vrednosti*. Referentne tačke predstavljaju merila u odnosu na koju procenjujemo vrednost indikatora, dok granična vrednost identifikuje kritičnu promenu određenog indikatora [11]. Danas se u svetu primenjuje više modela održivog turizma. Jedan od najjednostavnijih i prihvaćenijih je „*VICE model*“ (Visitors-Industry-Community-Environment) na osnovu kojeg je predložen set primarnih i sekundarnih indikatora održivog turizma različitih tipova destinacija [9]. U nastojanjima da održi ulogu svetskog lidera u aktivnosti kreiranja o usmeravanja održivog razvoja turizma Svetska turistička organizacija je 1993. godine razvila set baznih (50 primarnih) uz izdvajanje sekundarnih indikatora turizma za osetljive destinacije (priobalne zone, planine, mala ostrva, zaštićena područja i druge) [1]. U novije vreme u primeni je „*Evropski sistem turističkih indikatora*“ (ETIS) za održivo upravljanje na nivou destinacije. ETIS je lansiran tokom 2013. godine, pri čemu sistem obuhvata 67 indikatora (27 ključnih i 40 izbornih) [2]. Na osnovu Agende za održivi i kompetitivni evropski turizam (2007) koja obuhvata 26 primarnih i 24 sekundarnih indikatora izvršeno je vrednovanje aktuelnog razvoja turizma Sokobanje. U ovom radu obuhvaćena je grupa od pet indikatora (ekonomski, socijalni, kulturni, zadovoljstvo turista i indikatori stanja životne sredine), gde su na osnovu graničnih vrednosti za svaki indikator definisane tri zone: *crvena* (kritično stanje uz neophodnost preduzimanja određenih mera), *žuta* (podnošljiva situacija ali se preporučuju preventivne mere) i *zelena zona* (stanje razvoja turizma je održivo) [10]

Tabela 1. Komparativni indikatori održivog turizma

Tip indikatora	Indikator	Tumačenje
Ekonomski	Sezonski karakter prometa: % poseta u punoj sezoni (3 meseca)	< 40% zelena zona 40-50% žuta zona > 50% crvena zona
	Odnos noćenja i smeštajnih kapaciteta	> 150 zelena zona 120-150 žuta zona < 120 crvena zona
Zadovoljstvo turista	Ponovljene posete: % (u periodu od 5 godina)	> 50% zelena zona 30-50% žuta zona < 30% crvena zona
Kulturni	Odnos smeštajnih kapaciteta i broja lokalnog stanovništva	< 1,1:1 zelena zona 1,1-1,5:1 žuta zona > 1,6:1 crvena zona
	Intenzitet turizma: broj noćenja (000) prema broju stanovnika (00)	< 1,1:1 zelena zona 1,1-1,5:1 žuta zona > 1,6:1 crvena zona
Socijalni	Učešće turizma u lokalnom neto društvenom proizvodu	učešće turizma u lokalnoj zaposlenosti
	% turista koji ne dolaze posredstvom turoperatora	> 70% zelena zona 50-70% žuta zona < 50% crvena zona
Indikatori stanja životne sredine	Zemljište: % zemljište na kome je izgradnja dozvoljena ali nije realizovana	< 10% zelena zona 10-20% žuta zona > 20% crvena zona
	Saobraćaj: % dolazaka turista koji ne koriste privatni automobil	> 20% zelena zona 10-20% žuta zona < 10% crvena zona

PRIMENA INDIKATORA ODRŽIVOG TURIZMA EU NA PRIMERU SOKOBANJE

Opredelili smo se za Sokobanju, jednog od lidera banjskog turizma Srbije. Sokobanja, prva ekološka opština u našoj zemlji (1991), nalazi se u centralnom delu jugoistočne Srbije na 400 m nadmorske visine. Smeštena je u istoimenoj kotlini okruženoj vencem srednje visokih planina: Rtnja (1.565 m) na severu, Slemena (1.099 m) i Krstača (1.069 m) na istoku, Bukovika (894 m) i Rožnja (897 m) na zapadu, kao i Ozrena (1.1174 m) i Device (1.070 m) na jugu. Administrativno pripada Zaječarskom okrugu. Na površini od 525 km², nalazi se 25 naselja (24 seoska) u kojima prema podacima Popisa iz 2011. godine živi 16.021 stanovnika [12]. Sa tradicijom dugom 180 godina Sokobanja je jedan od začetnika turizma na ovim prostorima. U razvoju ove delatnosti izdvajaju se tri perioda. Prvi, u kojem se ističu 1837. godina (8. jun) kada je evidentiran prvi gost i 1895. godina kada je osnovano „Društvo za ulepšavanje i unapređenje banje po Ozrenom“. Taj datum se uzima za početak organizovanog turizma, a lekarski uputi predstavljaju prve vaučere na ovim prostorima. Drugi, period između dva svetska rata kada se intenzivira turistička izgradnja, uređuju i kaptiraju izvori i podižu smeštajni objekti (Vile Bota, Mišić, Mon repos i druge). Treći, period posle Drugog svetskog rata, kada 60-ih godina banje dobijaju status prirodnih lečilišta, ali i razdoblje 1975-1980. godine kada mesto menja fizionomiju (grade se hotelski objekti Zdravljak, Moravica, Sunce, Turist, Prirodno lečilište „Banjica“ i Specijalna bolnica „Sokobanja“)

[15]. Već duži niz godina Sokobanja se po ostvarenom prometu nalazi na drugom mestu iza prvoplasirane Vrnjačke Banje.

Ekonomski indikatori (prikazuju ekonomske efekte turističkog privređivanja u turističkom području/mestu)

1. *Sezonski karakter turističkog prometa* ima ekonomske i ekološke implikacije. Velika koncentracija turista u sezoni zahteva znatne investicione radove kako bi se zadovoljile turističke potrebe. S' druge strane ukoliko se takvi kapaciteti nedovoljno koriste van sezone (¼ godine) postavlja se pitanje ekonomske opravdanosti izgradnje. Naglašeno prisustvo turista (jun-avgust) uslovljava veći pritisak i neminovno dovodi do saturacije prostora i mogućih ekoloških posledica. Na osnovu toga eksperti EU su definisali standarde dozvoljene koncentracije turista u destinacijama. Ukoliko se u nekom području tokom tri letnja meseca ostvari do 40% prometa reč je o održivom razvoju, više od 40% zahteva određene promene, dok više od 50% predstavlja alarmantno stanje (dovodi do ekonomskih problema i narušavanja životne sredine) [6]. Turistički promet u Sokobanji karakterišu duži boravci (lečenje, rekreacija) u toku leta što je povezano sa periodima školskog raspusta, godišnjih odmora i slično. Uvidom u podatke o noćenjima u Sokobanji beleži se održivo stanje, ako se zna da u periodu jun-avgust ostvari ≤ 40% (36,1% u 2004. i 42% u 2010. godine) [3]. Ova banja se ubraja u centre u kojima je osim letnje naglašena i zimska sezona kada se ostvari oko 20% ukupnog prometa.

2. *Odnos turističkih noćenja i smeštajnih kapaciteta* – predstavlja indikator ekonomskog obrta u destinaciji. Prema pravilu odnos ovih parametara ne sme biti ispod 120 noćenja po ležaju godišnje, 120-150 noćenja po ležaju (prihvatljivo, ali ne i optimalno), dok vrednost 150 i više ležaja po noćenju označava održivo korišćenje kapaciteta. Prema podacima Republičkog zavoda za statistiku za 2014. godinu odnos broja noćenja (219.755) i smeštajnih kapaciteta (6.194) iznosio je 35,5 noćenja po ležaju, što predstavlja nizak stepen korišćenja istih (crvena zona) [13].

Zadovoljstvo turista (označava stepen zadovoljstva turista kvalitetom kapaciteta i pruženih usluga, ali i mišljenje o atraktivnosti motiva, stanju životne sredine, sociokulturnim osobenostima mesta i slično)

1. *Ponovljene posete turista* – u pitanju je veoma važan indikator zadovoljstva turista. Prema pojedinim autorima najbolje je uzeti procenat ponovljenih poseta u prethodnih pet godina. Ako se on kreće 30-50% može se reći da je destinacija atraktivna i da gostima pruža zadovoljstvo visokog kvaliteta. Udeo veći od 50% potvrđuje zadovoljstvo na višem nivou i destinaciju sa izgrađenom reputacijom i kredibilitetom [7]. U master radu „Turizmološki prikaz Sokobanje“ (2014) istraživanjem se došlo do podatka da je čak 77% posetilaca privučeno rekreativnim motivima, a znatno manje kulturnim bogatstvima područja. Najčešće je reč o zaštićenim prirodnim područjima (Ripaljka, Lepteriya-Sokograd, Ozren) i izletištima poput Bovanskog jezera, izvora reke Moravice i Rtnja. Utvrđeno je da je čak 59% turista boravilo u banji više od dva puta. Uglavnom je reč o licima koji borave u apartmanskom smeštaju i privatnim domaćinstvima koja posećuju duži niz godina. Prema ovom kriterijumu, procenat ponovljenih poseta se svrstava u zelenu zonu.

Kulturni indikatori (stepen očuvanosti kulturnog identiteta lokalne zajednice pod uticajem turista koji dolaze iz sredina sa drugačijim kulturnim osobenostima)

1. *Odnos smeštajnih kapaciteta i broja lokalnog stanovništva* – u pitanju je indikator kulturnog uticaja, u pogledu izgleda turističke destinacije i zahteva za infrastrukturom, što opterećuje budžet lokalne zajednice. Ukoliko je broj ležaja više od 1,6 puta veći od broja stanovnika situacija je nepovoljna, jer je na delu intenzivna turistička izgradnja zbog koje domicilno stanovništvo trpi pritisak. Proporcija 1,5:1 i manja znatno je bolja po lokalnu zajednicu. Ova srazmera fluktuiru u zavisnosti od prirodnih odlika, tipa smeštaja, intenziteta i vrste turističkog prometa. Prema podacima iz 2011. godine u naselju Sokobanja je živelo 7.982 stanovnika, pri čemu je Organizacija za turizam, kulturu i sport (OTKS) evidentirala 14.137 ležaja. Stavljanjem u odnos ovih činilaca dobija se proporcija 1,8:1, što svrstava ovaj indikator u crvenu zonu (naglašen uticaj turizma na lokalnu zajednicu) [10].

2. *Intenzitet turizma* – ovaj indikator označava stepen kulturne saturacije prostora. Ovaj indikator bi bio adekvatniji kada bi pored broja stacionarnih turista obuhvatio i učesnike izletničkog turizma. Zbog loše evidencije, evaluacija uticaja turističkog prometa na lokalnu zajednicu je ograničena. Stavljajući u odnos broj noćenja posetilaca Sokobanje 2011. godine (325.207) i broja stanovnika iz iste godine (7.982) dobija se rezultat od 40,7:1 (crvena zona) što govori o ugroženosti kulturnog identiteta lokalne zajednice [3].

Socijalni indikatori (prikazuju socijalni integritet lokalne zajednice sa stanovišta subjektivnog blagostanja domicilnog stanovništva u destinaciji)

1. *Učešće turizma u lokalnom neto društvenom proizvodu* – ovaj indikator pokazuje u kojoj meri lokalna zajednica ostvaruje koristi od turizma. Veoma je teško pratiti ovaj parametar, pa ga stoga treba porediti sa nivoom zaposlenosti lokalnog stanovništva u turizmu. Prema podacima RZS zapaža se da je u pitanju opština koja je osamdesetih i devedesetih godina bila poznata po značajnom učešću zaposlenih u industriji i rudarstvu (26,2% u 1986.), dok je danas najveća zastupljenost u uslužnim delatnostima (trgovina, turizam, saobraćaj, informisanje) i javnim službama. Udeo zaposlenih u turističkoj delatnosti je varirao od 6,9% u 1986., preko 5,4% u 1993., do 8,3% u 2014. godini. Najlošiji rezultati se beleže sredinom devedesetih i početkom dvehiljaditih kada dolazi do propadanja brojnih društvenih preduzeća usled zaoštrene ekonomske krize i promena na tržištu. U uskoj vezi sa ovim parametrom se nalazi i *koeficijent multiplikacije* (lokalnog turističkog uvećanja) kao jedan od ekonomskih indikatora. On obuhvata direktne i indirektne efekte koje turistička potrošnja i zaposlenost imaju na ekonomiju. U današnjim uslovima njegov uticaj je minoran ako se zna da su lokalni proizvodi/usluge neznatno uključeni u turističko privređivanje [6].

2. *Udeo turista koji ne dolaze posredstvom turoperatora/agencija* – predstavlja indikator korisnosti turizma po lokalnu zajednicu. Pošto je reč o domaćem turističkom centru, gde ne postoje barijere različitog karaktera (jezičke, organizacione, infrastrukturne), ne treba da čudi činjenica da 68% gostiju dolazi u sopstvenoj režiji (žuta zona). Sa druge strane samo manji broj, uglavnom starijih posetilaca koji dolaze zbog lečenja koriste usluge specijalizovanih agencija (npr. Dihoff travel) [3].

Indikatori stanja životne sredine (pokazuju uticaj turizma na pojedine medije životne sredine)

1. *Udeo zemljišta sa nerealizovanom izgradnjom* – reč je o odnosu zemljišta predviđenog za turističku izgradnju i dela na kome je ona već realizovana, što predstavlja indikator mogućeg i nekontrolisanog razvoja u budućem periodu. Dodatni problem predstavlja preimenovanje različitih kategorija predela u građevinsko zemljište gde odlaganje izgradnje vodi u nove ekološke i ekonomske probleme [7]. Pretpostavlja se da je na teritoriji Sokobanje nerealizovano 10-15% objekata (žuta zona) što nameće potrebu za preduzimanjem određenih mera (uvođenje taksi, dodatnih poreza i drugo). Kao najčešći razlog za zaustavljanje gradnje navodi se nedostatak finansijskih sredstava.

2. *Udeo turista koji ne dolaze sopstvenim automobilom* – u pitanju je važan indikator moguće saobraćajne zagušenosti, problema parkiranja, nivoa buke i kvaliteta vazduha u određenoj destinaciji. Da bi se sprečili problemi preporučuje se korišćenje javnog autobuskog i železničkog saobraćaja. Kao i na evropskom nivou, istraživanja pokazuju da turisti uglavnom koriste sopstvena vozila prilikom posete Sokobanje. Na to nas navodi podatak da često apostrofiraju „loš kvalitet prilaznih puteva“, ali i činjenica da putuju u sopstvenoj režiji, a ne posredstvom agencija. Veliki uspeh bi bio kada bi se registrovalo oko 10% turista koji nisu doputovali automobilom [3]. Međutim, takav cilj je teško dostižan u skorijem periodu.

3. *Ostali indikatori stanja životne sredine* – kao relevantni podaci uzimaju se potrošnja vode, zagađenje voda, vazduha i zemljišta, stvaranje i odlaganje komunalnog otpada, ali i nivo buke. Najveći problem nesumnjivo predstavlja buka, što je i pokazao i „Elaborat o akustičnom zoniranju Sokobanje“ gde je nedvosmisleno utvrđeno da su u toku sezone odstupanja u toku dana 10-26 dB (A), što se nepovoljno odražava na odmor i opšte stanje zdravlja [4]. Pitanje kvaliteta zemljišta je značajno jer su prisutni

mnogi izvori zagađenja: poljoprivreda (nitrati i nitriti), rudarstvo (deponija jalovine rudnika „Soko“ u Čitluku), urbano područje (turistička zona), dotrajali kanalizacioni sistemi i gradsko smetlište. Sa druge strane Sokobanju karakteriše čist vazduh i zdrava životna sredina koja se ogleda u visokoj koncentraciji negativnih jona što je uslovalo i status vazdušne banje i centra za lečenje pulmoloških oboljenja.

Tabela 2. *Primena indikatora održivog turizma na primeru Sokobanje*

Tip indikatora	Indikator	Rezultat
Ekonomski	Sezonski karakter prometa: % poseta u punoj sezoni (3 meseca)	42%
	Odnos noćenja i smeštajnih kapaciteta	35,5
Zadovoljstvo turista	Ponovljene posete: % (u periodu od 5 godina)	59%
Kulturni	Odnos smeštajnih kapaciteta i broja lokalnog stanovništva	1,8:1
	Intenzitet turizma: broj noćenja (000) prema broju stanovnika (00)	40,7:1
Socijalni	Učešće turizma u lokalnom neto društvenom proizvodu	-
	% turista koji ne dolaze posredstvom tuoperaora	68%
Indikatori stanja životne sredine	Zemljište: % zemljište na kome je izgradnja dozvoljena ali nije realizovana	10-15%
	Saobraćaj: % dolazaka turista koji ne koriste privatni automobil	< 10%

ZAKLJUČAK

Na osnovu svega navedenog može se zaključiti da je koncept održivog razvoja neophodno implementirati u svim tipovima turističkih destinacija, uključujući i banjski centar kao što je Sokobanja. Veoma je dobro imati snažna sredstva poput indikatora da bi na lak način izvršili vrednovanje prostora i predupredili pojedine probleme. Analiza je pokazala da se „gro prometa“ ostvari u letnjoj sezoni, što se u velikoj meri odražava na neiskorišćenost ležaja u ostatku godine. Velika koncentracija kapaciteta, na veoma „stešnjenom prostoru“ ide u prilog narušavanju kulturnog identiteta i socijalnog integriteta lokalne zajednice. Istovremeno povećan priliv turista narušava životnu sredinu jer je reč o osobama koji koriste sopstvene automobile (buka i zagađenje), ali i opterećuju postojeći komunalni i infrastrukturni sistem. Sa druge strane veći broj turista direktno utiče na zaradu stanodavaca, a indirektno i na promet u trgovinama, naplatu boravišne takse i povećanju zaposlenosti. Stoga, dalji razvoj sokobanjskog turizma treba temeljiti na održivosti jer je ključ za sve probleme u umerenosti.

LITERATURA

- [1] Group of authors., *Indicators of Sustainable Development for Tourism Destinations - a A Guidebook*, World Tourism Organization, Madrid, 2004, p. 1-507.
- [2] Group of authors., *European Tourism Indicator System For Sustainable Destinations*, European Commission, Brussels, 2013, p. 1-66.
- [3] Денда, С., *Туризмолошки приказ Сокобање (мастер рад)*, Универзитет у Београду - Географски факултет, Београд, 2014, str. 1-100.

- [4] ЗЗЈЗ., (2015). *Извештај о испитивању буке у Сокобањи*, Завод за јавно здравље, Крушевац.
- [5] Jovičić, D., *Turizam i životna sredina*, Ton PLUS, Novi Beograd, 2010, str. 1-303.
- [6] Јовичић, Д., Илић, Т., *Индикатори одрживог туризма*, Гласник Српског географског друштва, 90, 1 (2010), stranica 277-305.
- [7] Јовичић, Д., *Менаџмент туристичких дестинација*, Универзитет у Београду - Географски факултет, Београд, 2011, str. 1-264.
- [8] Jovanović, V., *Tematski turizam*, Univerzitet Singidunum, Beograd, 2015, str. 1-247.
- [9] Maksin, M. et al., *Menadžment prirodnih i kulturnih resursa u turizmu*, Univerzitet Singidunum - Fakultet za turistički i hotelijerski menadžment, Beograd, 2009, str. 1-326.
- [10] Павловић, С., Белиј, М., *Културни индикатори одрживости туризма у бањама Србије*, Гласник Српског географског друштва, 92, 3 (2012), страница 95-108.
- [11] Pavlović, S. *Indikatori održivog razvoja za turističke destinacije*, Naučno-stručni časopis SVAROG, 9 (2014) stranica 254-265.
- [12] РЗС., (2014). *Општине у Србији*, Републички завод за статистику, Београд.
- [13] РЗС., (2015). *Статистички годишњак Републике Србије*, Републички завод за статистику, Београд.
- [14] Станковић, С., *Туристичка географија*, Завод за уџбенике, Београд, 2008, стр. 1-330.
- [15] Станковић, С., Николић, Љ., *Сокобања 1837-2007*, ОТКС, Сокобања, 2007, стр. 1-333.
- [16] Тошић, Д., *Принципи регионализације*, Универзитет у Београду - Географски факултет, Београд, 2012, стр. 1-249.